

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Delegatura w Kielcach

LKI – 4110-001-01/2014

R/14/011

WYSTĄPIENIE POKONTROLNE

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Delegatura w Kielcach

al. Tysiąclecia Państwa Polskiego 4, 25-520 Kielce

T +48 41 249 91 00, F +48 41 249 91 05

lki@nik.gov.pl

I. Dane identyfikacyjne kontroli

<i>Numer i tytuł kontroli</i>	R/14/011 – Działania Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Skarżysku-Kamiennej w sytuacji zagrożenia odebranie dzieci rodzicom.
<i>Okres objęty kontrolą</i>	Od 1 stycznia 2012 r. do dnia zakończenia kontroli. Badaniami kontrolnymi objęto również zdarzenia mające miejsce przed 1 stycznia 2012 r., w przypadku gdy miały one znaczenie dla przedmiotu kontroli.
<i>Jednostka przeprowadzająca kontrolę</i>	Najwyższa Izba Kontroli Delegatura w Kielcach.
<i>Kontroler</i>	Violetta Nowak, specjalista kontroli państwowej, upoważnienie do kontroli nr 90247 z dnia 27 października 2014 r. (dowód: akta kontroli str. 1-2)
<i>Jednostka kontrolowana</i>	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Skarżysku-Kamiennej (dalej: MOPS, Ośrodek), ul. Sikorskiego 19, 26-110 Skarżysko-Kamienna.
<i>kierownik jednostki kontrolowanej</i>	Bożena Bętkowska, Dyrektor Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Skarżysku-Kamiennej (dalej: Dyrektor Ośrodka) (dowód: akta kontroli str. 26)

II. Ocena kontrolowanej działalności¹

Ocena ogólna

W latach 2012-2014 MOPS prawidłowo, zgodnie z ustawą z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej², udzielał pomocy socjalno-bytowej rodzinom mającym trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej oraz monitorował efekty udzielanej pomocy. Świadczenia udzielane były osobom spełniającym wymogi wynikające z ww. ustawy, zaś decyzje administracyjne przyznające pomoc wydawane były zgodnie z przepisami ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego³. Jednak wysokość udzielanej pomocy nie pozwalała na zaspokojenie zdiagnozowanych i zgłoszonych potrzeb, a Ośrodek nie czynił starań by uzyskać środki na podwyższenie ww. pomocy.

Rada Miasta Skarżyska-Kamiennej dopiero w dniu 23 stycznia 2014 r. uchwaliła *Gminny program wspierania rodziny w gminie Skarżysko-Kamienna na lata 2014-2016*, tj. po upływie ponad dwóch lat od dnia wejścia w życie ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej⁴ (dalej: ustawa o wspieraniu rodziny). Wynikało to ze znacznego opóźnienia w przygotowaniu tego programu przez Dyrektora Ośrodka. W programie nie określono wskaźników, które mogłyby umożliwić dokonanie oceny jego realizacji.

Ośrodek zapewnił warunki organizacyjno-kadrowe do wykonania zadań z zakresu wsparcia rodziny i realizował współpracę z Policją, zespołem kuratorów sądowych, placówkami oświatowymi i innymi instytucjami, zgodnie art. 3 ust. 2 ww. ustawy. Ośrodek podejmował działania w celu umożliwienia aktywizacji zawodowej rodziców zagrożonych odebraniem dzieci.

MOPS nie zawsze skutecznie realizował pomoc rodzinom w wypełnianiu przez nie funkcji opiekuńczo-wychowawczej i nie zapewniał pełnej ochrony dobra dzieci wychowujących się w tych rodzinach. Bariery skuteczności mogły stanowić trudności we właściwym zdiagnozowaniu rodzin potrzebujących wsparcia i zastosowaniu adekwatnych form pomocy

¹ Najwyższa Izba Kontroli stosuje 3-stopniową skalę ocen: pozytywna, pozytywna mimo stwierdzonych nieprawidłowości, negatywna. Jeżeli sformułowanie oceny ogólnej według proponowanej skali byłoby nadmiernie utrudnione, albo taka ocena nie dawałaby prawdziwego obrazu funkcjonowania kontrolowanej jednostki w zakresie objętym kontrolą, stosuje się ocenę opisową.

² Dz. U. z 2015 r. Nr 1863, ze zm.

³ Dz. U. z 2013 r., poz. 267 ze zm.

⁴ Dz. U. z 2013 r., poz. 135 ze zm.

rodzinie. Proces diagnozowania rodzin zagrożonych odebraniem dzieci nie był w pełni skuteczny, występowały bowiem przypadki umieszczenia w pieczy zastępczej dzieci z rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, które nie były objęte pomocą Ośrodka. Ponadto stwierdzono przypadek zaniechania przeprowadzenia wywiadu środowiskowego w sytuacji, gdy MOPS uzyskał informację o podejrzeniu niewłaściwego wypełniania przez rodzinę funkcji opiekuńczo-wychowawczych, co było niezgodne z wymogami art. 11 ust. 1 ustawy o wspieraniu rodziny i mogło się przyczynić do nieudzielenia rodzinie adekwatnej pomocy.

W odniesieniu do pięciu rodzin objętych pomocą Ośrodka (25% z grupy rodzin poddanych badaniu) pracownicy socjalni nie wykorzystywali możliwości wnioskowania o przydzielenie rodzinom wsparcia asystenta rodziny, czy ustanowienia rodzin wspierających, pomimo że wywiad środowiskowy wskazywał, iż istniały przesłanki do objęcia takim wsparciem, a wobec jednej z tych rodzin, dotkniętej przemocą, dodatkowym uzasadnieniem przydzielenia asystenta rodziny mogło być podjęcie interwencji z związku z procedurą „Niebieskiej Karty”⁵. MOPS w badanych 20 rodzinach nie wykorzystywał możliwości pracy z rodzinami zagrożonymi odebraniem dzieci w oparciu o kontrakt socjalny. Ponad połowa pracowników stwierdziła w trakcie badań ankietowych, że niechętnie podejmuje się wykorzystania ww. formy pracy, a wyniki kontroli potwierdziły, iż wystąpiły nieprawidłowości w rzadkich przypadkach jego zastosowania.

W pracy z rodzinami dysfunkcyjnymi z terenu gminy Skarżysko-Kamienna nie wykorzystywano także środowiskowej formy wspierania rodziny, tj. działań placówek wsparcia dziennego. Wprowadzenie form pracy w postaci placówek wsparcia dziennego mogłoby wpłynąć na poprawę skuteczności udzielanej pomocy w sytuacji zagrożenia odebrania dzieci rodzicom, co potwierdziły wyjaśnienia kierownictwa MOPS i wypowiedzi ankietowanych pracowników socjalnych.

Ponad połowa ankietowanych pracowników MOPS wyraziła opinię o nieadekwatności wysokości udzielanej pomocy materialnej oraz niepełnej pomocy w zakresie zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych rodzin zagrożonych odebraniem dzieci. Znacząca większość ankietowanych (67%) wskazało, iż czynnikiem obniżającym efektywność działań Ośrodka, była niska skuteczność i trwałość działań podejmowanych przez same rodziny zagrożone odebraniem dzieci, w celu poprawy warunków życia i wychowania dzieci zagrożonych umieszczeniem w pieczy zastępczej, tj. niepodejmowanie przez rodziców walki z nałogiem, aktywizacji zawodowej czy terapii rodzinnej.

Uzasadnienie
oceny ogólnej

III. Opis ustalonego stanu faktycznego

1. Identyfikowanie potrzeb udzielenia wsparcia rodzinie w sytuacji zagrożenia odebrania dzieci rodzicom

Opis stanu
faktycznego

W badanym okresie MOPS realizował zadania miasta Skarżysko-Kamienna związane z udzielaniem pomocy w oparciu o przepisy ustawy o pomocy społecznej oraz udzielaniem wsparcia rodzinie przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych na podstawie ustawy o wspieraniu rodziny.

Statut Ośrodka, nadany w dniu 22 marca 2012 r., obejmował realizację m.in. następujących celów:

- umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości;
- wspieranie osób i rodzin w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwienia im życia w warunkach odpowiadających godności człowieka;

⁵ Na podstawie art. 9d ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180, poz. 1493 ze zm.).

- doprowadzenie do życiowego usamodzielnienia osób i rodzin oraz ich integracji ze środowiskiem oraz zapobieganie powstawaniu nowych problemów społecznych rodzących zapotrzebowanie na świadczenia z zakresu pomocy społecznej.

W statucie określono również, iż jednym z zadań Ośrodka jest wspieranie rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej.

W regulaminie organizacyjnym Ośrodka z 22 marca 2012 r. przyjęto, iż do właściwości Działu Pomocy Środowiskowej (dalej: Dział Pomocy) należy rozpoznawanie potrzeb w zakresie pomocy społecznej, prowadzenie postępowań w sprawach o przyznanie świadczeń, kwalifikowanie do ich uzyskania, podejmowanie interwencji w sytuacjach kryzysowych, udzielanie wsparcia klientom, świadczenie pracy socjalnej, a także wykonywanie zadań z zakresu wspierania rodziny.

(dowód: akta kontroli str. 3-29)

Dyrektor MOPS corocznie przedstawiała Prezydentowi Skarżyska-Kamiennej sprawozdania z działalności Ośrodka za rok poprzedni, w tym z realizacji zadań z zakresu wspierania rodziny, w terminie umożliwiającym przedłożenie ich Radzie Miasta Skarżyska-Kamienna do 31 marca każdego roku. Sprawozdania te zawierały wykaz potrzeb w zakresie wspierania rodziny. W sprawozdaniu za 2012 r. wyszczególniono m.in. potrzebę sporządzenia gminnego programu wspierania rodziny oraz utworzenia ośrodków dziennego wsparcia dla rodzin.

W Dziale Pomocy zatrudnionych było w badanym okresie 28 pracowników socjalnych, w tym średnio 24 opiekujących się bezpośrednio osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym i rodzinami przeżywającymi trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Taki poziom zatrudnienia spełniał wymogi art. 110 ust. 11 ustawy o pomocy społecznej, bowiem w Skarżysku-Kamiennej zamieszkiwało ok. 48 tys. mieszkańców.

(dowód: akta kontroli str. 90-111, 241-262, 290, 740-787)

Dyrektor Ośrodka wyjaśniła, że w ramach organizacji pracy w Dziale Pomocy *do grudnia 2013 r. były wyodrębnione cztery rejony opiekuńcze (Nr 1, Nr 2, Nr 3, Nr 4), w których pracują pracownicy socjalni w liczbie 24 (...). Pierwotnie podział na rejony opiekuńcze dokonany był zgodnie z dzielnicami miasta Skarżyska-Kam. Od stycznia 2014 jeden z rejonów opiekuńczych (Nr 1) w ramach pilotażu przekształcono w Zespół Pracy Socjalnej do Pracy z Rodziną, który zajmuje się rodzinami problemowymi, dysfunkcyjnymi z małoletnimi dziećmi oraz procedurą Niebieskiej Karty. W Zespole pracuje sześciu pracowników socjalnych, realizujących powierzone zadania na terenie całego miasta, obejmują wsparciem 62 rodziny problemowe (...). W rejonach opiekuńczych Nr 2, Nr 3, Nr 4, każdy z pracowników socjalnych ma pod opieką 80-100 rodzin (...), przede wszystkim zajmują się oni wnioskowaniem różnych form pomocy finansowej i rzeczowej, praca socjalna świadczona jest w mniejszym zakresie ze względu na ogrom wniosków klientów o pomoc i spiętrzenie prac o charakterze administracyjnym.*

(dowód: akta kontroli str. 311-312)

W 2012 r. w MOPS zatrudniono w pełnym wymiarze czasu pracy trzech asystentów rodziny, w 2013 r. – czterech, a na koniec listopada 2014 r. – pięciu. Asystenci rodziny, zatrudnieni w pełnym wymiarze czasu pracy obejmowali wsparciem w tym samym czasie od 14 do 18 rodzin. Zatrudnienie asystentów rodziny było możliwe w latach 2012-2014 dzięki uzyskaniu dofinansowania ze środków resortowego programu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej oraz z projektu systemowego „Nowe szanse w MOPS” Priorytet VII „Promocja Integracji Społecznej” w ramach POKL Poddziałania 7.1.1 „Rozwój i upowszechnienie aktywnej integracji przez Ośrodki Pomocy Społecznej”.

(dowód: akta kontroli str. 112-142, 263-289, 738-739, 806-809)

Zespół do Pracy z Rodziną prowadził w 2014 r. działania związane z procedurą „Niebieskiej Karty” w odniesieniu do 61 rodzin oraz obejmował monitoringiem 40 rodzin dotkniętych przemocą. W latach 2012-2014 zostało założonych w Skarżysku-Kamiennej 259 „Niebieskich Kart”, w tym w 2014 r. (do 30 listopada) – 106.

(dowód: akta kontroli str. 312, 566-570, 719)

Projekt planu wydatków budżetowych MOPS na 2015 r. z 30 września 2014 r. przewidywał środki na zatrudnienie sześciu asystentów rodziny oraz niezmięionej liczby pracowników socjalnych⁶.

(dowód: akta kontroli str. 241-248, 262)

Dyrektor Ośrodka wyjaśniła: *nie zostanie spełniony wymóg zatrudnienia pracowników socjalnych w 2015 roku, kiedy jeden pracownik socjalny przypadać będzie na 50 rodzin korzystających z pomocy społecznej. Z pomocy MOPS korzysta około 1800 rodzin w każdym omawianym roku, i jeśli tendencja ta nie zmniejszy się, to od 2015 roku brakować będzie 12 pracowników świadczących pracę w terenie.*

(dowód: akta kontroli str. 313)

Rada Miasta Skarżyska-Kamiennej w dniu 23 stycznia 2014 r. uchwaliła przygotowany przez MOPS *Gminny program wspierania rodziny w gminie Skarżysko-Kamienna na lata 2014-2016*. Program ten oparto na opracowanej wcześniej przez MOPS *Gminnej Strategii Polityki Społecznej Miasta Skarżysko-Kamienna na lata 2005-2015* oraz na diagnozie sytuacji społecznej prowadzonej przez Ośrodek. W analizie SWOT⁷ zawartej w Programie zidentyfikowano i wskazano najważniejsze problemy Gminy dotyczące m.in. wspierania rodziny, w tym:

- dane statystyczne oraz analizę badań wskazującą, iż bezrobocie i ubóstwo oraz zmiany demograficzne, mogą powodować wzrost liczby rodzin potrzebujących pomocy społecznej;
- rosnące potrzeby mieszkańców, znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej, które mogą nie zostać zaspokojone z uwagi na brak mieszkań chronionych, niewystarczającą liczbę mieszkań socjalnych i ograniczenie środków finansowych na realizację zadań własnych gminy.

Zgodnie z koncepcją formułowania celów w dziedzinie planowania SMART⁸, będącą zbiorem pięciu postulatów dotyczących cech, którymi powinien się charakteryzować poprawnie sformułowany cel, treść Programu powinna zostać napisana możliwie konkretnie (S), każdy cel powinien mieć swój wskaźnik, na podstawie którego będzie oceniana jego realizacja (M), akceptowalny, zaaprobowany przez wykonawców (A), określone w nim cele, stanowiące ważny krok naprzód powinny być realne do osiągnięcia (R) i mieć określony termin realizacji (T).

Program spełniał założenia czterech postulatów SMART – opisane założenia były proste, akceptowalne przez ich wykonawców z określonymi terminami realizacji. Celem głównym Programu było stworzenie warunków umożliwiających realizowanie wspólnej polityki na rzecz wzmocnienia rodziny, wzmocnienie wizerunku rodziny i promowanie jej wartości; poprzez wspieranie rodziny w jej prawidłowym funkcjonowaniu, inicjowanie i realizowanie różnorodnych działań na rzecz dzieci i młodzieży oraz wdrażanie nowoczesnych metod pracy z rodziną i dzieckiem.

W Programie przewidziano prowadzenie na bieżąco monitoringu, a także corocznej ewaluacji (przebiegającej poprzez zbieranie, analizę i interpretację danych), mającej umożliwić ocenę wartości Programu oraz pomóc w dalszym jego planowaniu, realizacji i rozwoju, a także mającej znaczenie w kontekście sprawdzenia efektywności i skuteczności przyjętych założeń. Program nie zawierał jednak wskaźników, na podstawie których dokonana miała być ocena jego realizacji. Ponadto założenia Programu nie odpowiadały w pełni aktualnym problemom, gdyż zostały oparte na diagnozie sytuacji społecznej Gminy dokonanej przed 2005 r.

(dowód: akta kontroli str. 36-88)

Określone w MOPS dla Działu Pomocy na podstawie art. 68 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych⁹, ryzyka działalności, związane z funkcjonowaniem kontroli zarządczej, nie uwzględniały ryzyka związanego z umieszczeniem dziecka poza rodziną

⁶ Odpowiednio w rozdziałach 85219 i 85206.

⁷ Technika analityczna polegająca na posegregowaniu posiadanych informacji o danej sprawie na cztery grupy: mocne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

⁸ Akronim od angielskich słów Simple (skonkretyzowany, prosty), Measurable (mierzalny), Achievable (akceptowalny, osiągalny), Relevant (istotny, realny), Timely defined (terminowy, określony w czasie).

⁹ Dz. U. z 2013 r., poz. 885 ze zm.

w sytuacji niedopełnienia przez MOPS wszystkich zadań wynikających z pracy socjalnej i wsparcia środowiskowego. Powyższe ryzyka nie zostały również wskazane w Programie.

(dowód: akta kontroli str. 603-616)

W latach 2012-2014 MOPS objął pomocą odpowiednio 1784, 1880, 1879 rodzin z miasta Skarżyska-Kamiennej. Rodziny z dziećmi stanowiły średnio 33% ogółu objętych wsparciem. Do najważniejszych problemów rodzin, decydujących o udzieleniu świadczeń z pomocy społecznej należało bezrobocie, które dotyczyło średnio 66% rodzin¹⁰ oraz ubóstwo (47% rodzin).

(dowód: akta kontroli str. 143-177, 791- 809)

W latach 2012-2014, według diagnozy Ośrodka, 105 rodzin¹¹ wychowujących małoletnie dzieci przeżywało trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych (dalej także: rodziny problemowe). Spośród ww. liczby rodzin, 101 trafiło do Ośrodka w celu uzyskania pomocy w wyniku inicjatywy członków tych rodzin. W jednym przypadku informacja o rodzinie wymagającej pomocy została przekazana przez Rzecznika Praw Dziecka¹², a w przypadku trzech rodzin zgłoszenie pochodziło ze środowiska lokalnego. Większość rodzin problemowych (70%) korzystało ze świadczeń opieki społecznej dłużej niż 4 lata. W 2012 r. MOPS udzielił pomocy wszystkim zidentyfikowanym 97 rodzinom problemowym, w 2013 r. 93 rodzinom, (w tym cztery rodziny zwróciły się o pomoc po raz pierwszy w tym roku), w 2014 r. 62 rodzinom (w tym czterem nowym). Procedurę „Niebieskiej Karty” w badanym okresie wszczęto w odniesieniu do odpowiednio 6, 4 i 4 rodzin problemowych.

(dowód: akta kontroli str. 299-301)

W badanym okresie na mocy postanowienia Sądu Rejonowego w Skarżysku-Kamiennej III Wydział Rodzinny i Nieletnich (dalej: sądu opiekuńczego), umieszczono w pieczy zastępczej ogółem 62 dzieci z 46 rodzin. W pierwszym i drugim półroczu 2012 r. i 2013 r. umieszczono w pieczy zastępczej odpowiednio 13, 15, 15, 11 dzieci, a w 2014 r. do zakończenia czynności kontrolnych (30 listopada 2014 r.) ośmioro dzieci. W spokrewnionych rodzinach zastępczych umieszczono 26 dzieci (42% wszystkich umieszczonych w pieczy zastępczej), zaś w placówkach opiekuńczo-wychowawczych 22 dzieci, przy czym dziesięcioro dzieci zostało umieszczonych w tych placówkach czasowo, a następnie przeniesiono je do rodzin niespokrewnionych lub zawodowych rodzin zastępczych. Spośród 46 rodzin, z których odebrano dzieci, 30 było objętych opieką MOPS jako rodziny problemowe. Pozostałe 16 rodzin (z których odebrano 20 dzieci) nie zostało zdiagnozowane przez MOPS, jako wymagające wsparcia, przy czym diagnoza sześciu rodzin (z których odebrano ośmioro dzieci) była utrudniona, gdyż dzieci z tych rodzin umieszczono w pieczy zastępczej na skutek sytuacji losowej (śmierć rodzica) lub rodziny te nie przebywały na stałe na terenie Skarżyska-Kamiennej.

(dowód: akta kontroli str. 299-304, 306, 314-315)

MOPS, w oparciu o art. 3 ust. 2 ustawy o wspieraniu rodziny, współpracował w latach 2012-2014 z Policją, zespołem kuratorów sądowych, prokuraturą, placówkami oświatowymi i ochrony zdrowia, Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Skarżysku-Kamiennej (PCPR), Gminną Komisją Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (GKRPA), Centrum Integracji Społecznej (CIS) Powiatowym Urzędem Pracy w Skarżysku-Kamiennej (PUP), Towarzystwem Przyjaciół Dzieci oraz Caritasem. MOPS podpisał także porozumienie o współpracy z PUP w ramach projektu systemowego „Nowe Szanse w MOPS”, którego celem był rozwój i upowszechnianie aktywnej integracji zawodowej, w tym realizacja prac społecznie użytecznych, doradztwa zawodowego, staży. Ponadto realizując zadania Zespołu Interdyscyplinarnego do Spraw Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (któremu przewodniczyła Dyrektor Ośrodka) współpracowano z Policją, kuratorami sądowymi, placówkami oświatowymi i ochrony zdrowia, GKRPA. Wzmocnieniu opisanej współpracy służyło udostępnienie przez instytucje współdziałające (MOPS, Policja, sąd, placówki oświatowe) wykazu godzin pracy, dyżurów oraz numerów telefonów upoważnionych pracowników mogących podejmować działania na rzecz rodzin, uwzględniając ich kompetencje lub rejon działania.

¹⁰ Stopa bezrobocia w Skarżysku-Kamiennej wynosiła we wrześniu 2014 r. – 25,8%.

¹¹ 97 rodzin w 2012 r., 93 w 2013 r. i 62 w 2014 r. – większość z tych rodzin w poszczególnych latach zmieniała się.

¹² Rzecznik Praw Dziecka zwrócił się z prośbą o przesłanie opinii o rodzinie oraz dokumentacji pracy z rodziną małżonków K. na mocy art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. Nr 6 poz. 69 ze zm.).

(dowód: akta kontroli str. 180-188, 196-240, 310-311, 316-318)

Dyrektor MOPS wyjaśniła: w rozwiązywaniu trudnych problemów w rodzinach dysfunkcyjnych, zwłaszcza tych, w których wychowują się małe dzieci, tworzone są lokalne koalicje (...), złożone z pracowników socjalnych, funkcjonariuszy KPP (dzielnicowi), członków GKRPA, kuratorów, pedagogów, psychologów, pracowników ochrony zdrowia. Wspomniane koalicje nie są sformalizowane, tworzone są w zależności od potrzeb (...). W ramach współpracy z CIS, zgodnie z ustawą o zatrudnieniu socjalnym, MOPS wnioskuję i opiniuje kandydatów do udziału w Indywidualnym Programie Zatrudnienia Socjalnego (...). MOPS prowadzi także bezpłatne porady prawne, w 2012 roku udzielono ich 85, w 2013 – 106, do 4.11.2014 – 95. Współpracuje również z Poradnią Leczenia Uzależnień w Obwodzie Lecznictwa Kolejowego w Skarżysku-Kamiennej, do której pracownicy socjalni kierują klientów.

(dowód: akta kontroli str. 310-311)

MOPS wspólnie z Oddziałem Miejskim Towarzystwa Przyjaciół Dzieci prowadził od 1999 r. Integracyjne Ognisko Wychowawcze w formie świetlicy środowiskowej oraz finansował całodzienne wyżywienie dla dzieci i młodzieży na koloniach letnich, organizowanych przez Caritas. Do Ogniska uczęszczało 20 dzieci, w 2013 i 2012 r. po 25 dzieci. Koordynatorem Ogniska był asystent rodziny.

(dowód: akta kontroli str. 311, 316-318)

W badanym okresie MOPS podejmował także formalne działania, mające na celu przeciwdziałanie niekorzystnym wpływom problemowego środowiska rodzinnego na małe dziecko. Ośrodek, w sprawach 27 rodzin (26% rodzin problemowych), zwracał się do sądu opiekuńczego o wgląd w sytuację rodziny, przeprowadzenie rozmowy lub wnioskował o zajęcie stanowiska wobec przedstawionej sytuacji. MOPS wnioskował także do placówek oświatowych o opinię na temat funkcjonowania dziecka i gotowości do współpracy rodziców z 16 rodzin (15% rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych wychowujących małe dzieci). Na wniosek PCPR wystosowano także dwie opinie o dzieciach, przebywających w pieczy zastępczej.

(dowód: akta kontroli str. 180-188, 316-318)

W badanym okresie Ośrodek przedłożył w Wydziale Spraw Lokalowych Urzędu Miasta w Skarżysku-Kamiennej opinie popierające cztery wnioski dotyczące poprawy warunków mieszkaniowych, skierowane przez rodziny z małymi dziećmi. W pracach Komisji Mieszkaniowej Urzędu Miasta uczestniczyła kierownik Działu Pomocy. W badanym okresie w Skarżysku-Kamiennej liczba rodzin oczekujących na mieszkanie socjalne zwiększyła się. Na 31 grudnia 2011 r. oczekiwało 460 rodzin, natomiast na 15 grudnia 2014 r. – 597 rodzin. Średni czas oczekiwania w 2014 r. wynosił 52 miesiące.

W latach 2011-2014 wnioski o przydział lokalu socjalnego złożyło 95 rodzin z małymi dziećmi, a przydzielono jedynie 35 mieszkań takim rodzinom.

(dowód: akta kontroli str. 788-790)

Badanie dokumentacji dotyczącej 20 rodzin korzystających w latach 2012-2014 ze świadczeń pomocy społecznej (w tym 10 objętych wsparciem asystentów rodziny), z których odebrano dzieci i umieszczono je w pieczy zastępczej, w zakresie współpracy MOPS z instytucjami, o których mowa w art. 3 ust. 2 ustawy o wspieraniu rodziny, wykazało, iż:

- w sprawie małych dzieci z pięciu rodzin (25%) zwracano się do sądu opiekuńczego z wnioskami o zajęcie stanowiska wobec niewywiązywania się rodziców z obowiązków opiekuńczo-wychowawczych. W sprawie jednej rodziny wnioskowano o wgląd w jej sytuację, a w przypadku kolejnej rodziny wnioskowano o zabezpieczenie dzieci do czasu wydania postanowienia sądu opiekuńczego w przedmiocie praw rodzicielskich. Ponadto w Ośrodek wnioskował o podjęcie działań interwencyjnych, mających na celu ochronę nienarodzonego dziecka przed skutkami spożywania alkoholu przez matkę;
- w sprawach 12 rodzin (60%) współpracowano z zespołem kuratorów sądowych;
- w przypadku czterech rodzin (20%) podejmowano działania informacyjno-konsultacyjne z innymi ośrodkami pomocy społecznej;
- w przypadku czterech rodzin (20%) zwracano się o pomoc do Policji, placówek ochrony zdrowia, GKRPA, wydziału lokalowego Urzędu Miasta.

(dowód: akta kontroli str. 437-468)

W MOPS nie opracowano szczegółowych procedur i standardów pracy pracownika socjalnego i asystenta rodziny. Z analizy dokumentacji pracy pracowników socjalnych i asystentów z ww. 20 rodzinami wynika, że:

- we wszystkich dziesięciu rodzinach objętych wsparciem asystenta rodziny sporządzono pisemny plan działań, który obejmował cele krótkoterminowe i długoterminowe oraz terminy ich realizacji. Żaden z tych planów nie zawierał potwierdzenia spełnienia wymogu art. 15 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy o wspieraniu rodziny, tj. współpracy z pracownikiem socjalnym oraz współpracy z koordynatorem pieczy zastępczej przy opracowaniu planu. Asystenci kontaktowali się z rodzinami nie rzadziej niż dwa razy w tygodniu, dokumentowali pracę z rodziną (dwóm asystentom w 2012 r. podopieczni potwierdzali odbycie wizyt). Wszyscy asystenci dokonywali co pół roku, w formie sprawozdań, okresowej oceny sytuacji rodziny, o której mowa w art. 15 ust. 1 pkt 15 ustawy o wspieraniu rodziny. Żadne ze złożonych sprawozdań nie zawierało śladów rewizyjnych (uwag, adnotacji o przyjęciu itp.) dyrektora MOPS lub kierownika Działu Pomocy;
- we wszystkich rodzinach, terminowo sporządzano rodzinne wywiady środowiskowe i wydawano decyzje o przyznaniu świadczeń. W latach 2012-2013 praca socjalna była dokumentowana wyłącznie poprzez sporządzanie wywiadów środowiskowych i notatek służbowych, a od początku 2014 r. wprowadzono zamiast notatek służbowych formularz „Karta pracy socjalnej z rodziną”;
- w przypadku dziesięciu rodzin pracownik socjalny wnioskował o przydzielenie wsparcia asystenta rodziny.

(dowód: akta kontroli str. 394-399, 519-564, 617-636)

Z wyjaśnień Dyrektora Ośrodka wynikało, że poza wymaganiami określonymi w ustawie o pomocy społecznej oraz ustawie o wspieraniu rodziny, w Ośrodku nie opracowano zasad dokumentowania przez pracowników socjalnych i asystentów rodziny pracy z rodzinami problemowymi. Kierownik Działu Pomocy przynajmniej raz na pół roku zapoznawała się z treścią dokumentacji asystentów rodziny, zwłaszcza ze sprawozdaniami z realizacji planu pracy z rodziną. Dyrektor MOPS wyjaśniła ponadto: *aby w przyszłości usprawnić i ujedynolnić organizację pracy asystentów rodziny, MOPS określi pisemne procedury postępowania oraz sposób dokumentowania pracy asystentów rodziny, a także zasady nadzoru.*

(dowód: akta kontroli str. 733-734)

Ustalone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie stwierdzono następujące nieprawidłowości:

1. Zgodnie z art. 176 pkt 1 ustawy o wspieraniu rodziny *do zadań własnych gminy należy opracowanie i realizacja 3-letnich gminnych programów wspierania rodziny*. Rada Miasta Skarżyska-Kamiennej dopiero w dniu 23 stycznia 2014 r. uchwaliła opracowany przez MOPS *Gminny program wspierania rodziny w gminie Skarżysko-Kamienna na lata 2014-2016*, tj. po upływie ponad dwóch lat od dnia wejścia w życie ww. ustawy. Dyrektor Ośrodka ze znacznym opóźnieniem przygotowała gminny program wspierania rodziny. W programie nie określono wskaźników, które mogłyby umożliwić dokonanie oceny jego realizacji.

Dyrektor Ośrodka wyjaśniła: *prace nad gminnym programem wspierania rodziny MOPS rozpoczął w pierwszym półroczu 2013 roku. Pierwotnie zamiarem było jednoczesne przygotowanie danych zarówno do gminnego programu wspierania rodziny, jak i do gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Nie prowadzono konsultacji z realizatorami Programu. O fakcie przyjęcia przez Radę Miasta Programu realizatorzy zostali powiadomieni ustnie (...). Realizacja gminnego programu wspierania rodziny odbywa się w ramach budżetu MOPS w Skarżysku-Kamiennej. Z gminy nie przekazano żadnych dodatkowych środków na ten cel.*

Dyrektor MOPS wyjaśniła ponadto, iż *nie opracowano wskaźników oceny realizacji Programu, ponieważ jest to projekt pierwszorazowy i na etapie jego tworzenia trudno było ocenić, do jakich wskaźników należy się odnieść.*

Zastępca Prezydenta Miasta Skarżysko-Kamienna Krzysztof Myszkowski wyjaśnił: *Prace nad gminnym programem wspierania rodziny MOPS rozpoczął w pierwszym półroczu 2013 r. (...). Mimo braku uchwały w okresie od stycznia 2012 r. zadania z zakresu wspierania rodziny realizowane były na bieżąco.*

(dowód: akta kontroli str. 36-88, 723, 740)

2. Określone w MOPS dla Działu Pomocy na podstawie art. 68 ustawy o finansach publicznych, ryzyka działalności, związane z funkcjonowaniem kontroli zarządczej, nie uwzględniały ryzyka związanego z umieszczeniem dziecka poza rodziną w sytuacji niedopełnienia przez MOPS wszystkich zadań wynikających z pracy socjalnej i wsparcia rodziny. Powyższe ryzyko nie zostało również wskazane w programie wspierania rodziny na lata 2014-2016.

Z wyjaśnień kierownika Działu Pomocy Marzanny Łasek wynika, że nie umieszczono ww. ryzyka wśród zidentyfikowanych na lata 2013-2014 zagrożeń, gdyż nie aktualizowano ich oceny od 2012 r. Zdaniem Dyrektora Ośrodka, mimo iż wśród ryzyk działań MOPS – Działu Pomocy nie było ryzyka związanego z możliwością umieszczenia dziecka poza rodziną, to działania w tym kierunku były i są na bieżąco podejmowane, choć nie zostały sformalizowane i opisane w formie procedur. Dyrektor stwierdziła również: *aby skuteczniej prowadzić działania wspierające, konieczne są wyższe nakłady finansowe na ten cel (w tym zabezpieczenie środków na szkolenia specjalistyczne), zwiększenie etatów asystentów rodzin oraz pracowników socjalnych. Wówczas można by utworzyć dzienne ośrodki wsparcia dziennego dla dzieci z rodzin problemowych, gminny ośrodek wsparcia, gdzie rodziny mogłyby otrzymywać kompleksowe wsparcie i pomoc specjalistyczną. Dla rodzin, z których dzieci są zagrożone umieszczeniem w pieczy zastępczej, można by ustanowić rodziny wspierające. Taka sieć pomocowa w otoczeniu rodziny z pewnością dałaby znacznie lepsze rezultaty w wyprowadzaniu rodzin z ich trudnego położenia, stworzyłaby dobrze działające mechanizmy radzenia sobie z sytuacją trudną oraz dałaby możliwość podjęcia systematycznych działań profilaktycznych w tym zakresie. (...) Wiele z tych rodzin, z powodu braku środków finansowych, nie ma nawet odpowiednich warunków mieszkaniowych, mieszkają kątem u rodziny lub wynajmują mieszkania o niskim standardzie (brak wody bieżącej, łazienki, ubikacji).*

(dowód: akta kontroli str. 603-616, 719, 729, 735)

3. MOPS nie zawsze skutecznie identyfikował rodziny przeżywające trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Prowadzona przez Ośrodek diagnoza nie pozwoliła na zidentyfikowanie 10 rodzin, z których w badanym okresie odebrano 12 dzieci i umieszczono je w pieczy zastępczej. Zgodnie z art. 176 pkt 7 ustawy o wspieraniu rodziny *do zadań własnych gminy należy prowadzenie monitoringu sytuacji dziecka z rodziny zagrożonej kryzysem lub przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej, zamieszkałego na terenie gminy.* Zadania gminy Skarżysko-Kamienna wynikające z ustawy o wspieraniu rodziny zostały nałożone na Ośrodek, zgodnie z jego statutem. Dyrektor Ośrodka wyjaśniła: *MOPS świadczy pomoc na wniosek klienta, jego przedstawiciela ustawowego lub z urzędu. W większości przypadków jest to pomoc na wniosek klienta. Mimo że pracownicy socjalni mają dobre rozeznanie w środowisku, nie są w stanie znać wszystkich mieszkańców w swoim rejonie opiekuńczym. W ocenie NIK prowadzenie działań mających na celu identyfikowanie rodzin przeżywających problemy w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, w szerszym zakresie aniżeli udzielanie świadczeń na wniosek klienta, mogłoby przyczynić się do zdiagnozowania większej liczby rodzin zagrożonych odebraniem dzieci z rodziny i umożliwić udzielenie im skutecznego wsparcia.*

(dowód: akta kontroli str. 314-315, 728)

Uwagi dotyczące
badanej działalności

NIK zwraca uwagę, że opracowanie i wdrożenie wewnętrznych procedur określających standardy pracy asystentów i pracowników socjalnych mogłoby pozytywnie wpłynąć na poprawę skuteczności pomocy udzielanej rodzinom, mającym trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej.

Ocena cząstkowa

Ośrodek prowadził działania mające na celu realizację zadań z zakresu wspierania rodziny, poprzez diagnozowanie potrzeb, opracowanie *Gminnego programu wspierania rodziny*

w gminie Skarżysko-Kamienna na lata 2014-2016 oraz jego realizację we współpracy z powołanymi do tego instytucjami. Program ten został przygotowany przez Dyrektora MOPS ze znacznym opóźnieniem. W MOPS zapewniono warunki organizacyjno-kadrowe do wykonania zadań z zakresu wsparcia rodziny i skutecznie budowano relacje w środowisku lokalnym, wspomagające ich realizację. Z ustaleń kontroli wynika, że proces diagnozowania rodzin zagrożonych odebraniem dzieci nie zawsze był skuteczny, występowały bowiem przypadki umieszczenia w pieczy zastępczej dzieci z rodzin, które nie były objęte pomocą Ośrodka.

2. Prawidłowość, adekwatność i skuteczność udzielanej pomocy w sytuacji zagrożenia odebrania dzieci rodzicom

Opis stanu faktycznego

W latach 2012-2014 MOPS udzielał pomocy większości rodzin problemowych (95%), w postaci świadczeń pieniężnych lub niepieniężnych określonych w art. 36 pkt 1 i 2 ustawy o pomocy społecznej. Część z tych rodzin została, na wniosek pracownika socjalnego, objęta także wsparciem asystenta rodziny, tj. w 2012 r. asystenci współpracowali z 42 rodzinami (43% ogółu rodzin problemowych), w 2013 r. – 51 rodzinami (55%), a w 2014 r. z 58 rodzinami¹³ (94% rodzin mających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej).

W latach 2012-2014 umieszczono w pieczy zastępczej dzieci z 46 rodzin ze Skarżyska-Kamiennej. Najwięcej dzieci odebrano z rodzin, w których występowały problemy z nadużywaniem alkoholu przez jednego bądź oboje rodziców – taka sytuacja wystąpiła w 18 rodzinach (39% rodzin). W 17 rodzinach (37%), z których dzieci umieszczono w pieczy zastępczej występował problem niewydolności wychowawczej tych rodzin, przy czym w przypadku części z nich wskazano także dodatkowe przyczyny: przemoc w rodzinie (cztery rodziny) i nadużywanie alkoholu (cztery rodziny). Dzieci z trzech rodzin umieszczono w pieczy zastępczej, gdyż w rodzinie występował problem przemocy, w czterech rodzinach dzieci porzucono lub były pozbawione opieki. W przypadku jednej rodziny dzieci zostały umieszczone w pieczy zastępczej, gdyż rodzic odbywał karę pozbawienia wolności, natomiast z trzech rodzin – na skutek zgonu rodziców.

Spośród rodzin, z których odebrano dzieci, 10 rodzin objętych było wsparciem asystenta rodziny i pracownika socjalnego, 20 rodzin objętych było tylko opieką pracownika socjalnego, natomiast 16 rodzinom, z których odebrano dzieci Ośrodek nie udzielał pomocy.
(dowód: akta kontroli str. 314-315)

W badanym okresie, rodziny problemowe z terenu gminy Skarżysko-Kamienna nie uzyskiwały wsparcia przez działania placówek wsparcia dziennego, o których mowa m.in. w art. 9 pkt 2, art. 18 ust. 1 i 2 oraz w art. 24 ustawy o wspieraniu rodziny oraz poprzez ustanowienie rodzin wspierających, przewidzianych m.in. w art. 9 pkt 3 i art. 29 ustawy o wspieraniu rodziny. MOPS nie podjął w badanym okresie działań w celu ustalenia grupy rodzin, które chciałyby wypełniać funkcję rodzin wspierających i były do pełnienia tej funkcji przygotowane.

Dyrektor Ośrodka wyjaśniła: *w latach 2012-2014 nie było zgłoszeń ze strony pracowników socjalnych o konieczności ustanowienia rodziny wspierającej. MOPS wskazywał Prezydentowi Miasta na konieczność utworzenia gminnego ośrodka wsparcia (GOW). W planie jednostkowym dochodów i wydatków budżetowych na rok 2012 w budżecie MOPS zapisano kwotę 50 tys. zł z przeznaczeniem na adaptację pomieszczeń w budynku przy ul. Aptecznej dla celów GOW, która to kwota miała być przekazana z budżetu miasta, jednak ze względu na brak środków finansowych, gmina nie przekazała żadnych środków na ten cel, w związku z czym budżet MOPS został skorygowany, MOPS wycofał się z realizacji tego projektu.*

¹³ Stan na 30 listopada 2014 r.

Badanie dokumentacji 20 rodzin, z których dzieci umieszczono w latach 2012-2014 w pieczy zastępczej (10 rodzin objętych wsparciem asystenta rodziny i pracownika socjalnego oraz 10 rodzin objętych tylko opieką pracownika socjalnego), wykazało m.in., że:

- dzieci z sześciu rodzin objętych wsparciem asystenta rodziny zostały umieszczone w pieczy zastępczej w 2012 r., współpraca z asystentem rodziny przed odebraniem dziecka trwała od jednego do sześciu miesięcy. W przypadku jednej rodziny, z której wcześniej odebrano starsze dzieci, asystent zakończył pracę, gdyż osiągnięte zostały cele założone w planie pracy – matka właściwie opiekowała się najmłodszym dzieckiem. W czterech przypadkach, zakończono współpracę, gdy powrót dzieci do rodziny okazał się niemożliwy lub rodzina zmieniła miejsce zamieszkania. Asystenci udzielali ww. rodzinom wsparcia zgodnie z opracowanym planem, który odpowiadał na zdiagnozowane problemy tych rodzin. W sprawie pięciu rodzin, na wniosek asystenta lub pracownika socjalnego, MOPS zwracał się do sądu opiekuńczego o zajęcie stanowiska w sprawie małoletnich dzieci ze względu na niewywiązywanie się rodziny z obowiązków opiekuńczo-wychowawczych. W sprawie jednej rodziny wnioskowano o wgląd w sytuację rodziny. W innej rodzinie wnioskowano o zabezpieczenie dzieci do czasu wydania postanowienia sądu opiekuńczego w przedmiocie praw rodzicielskich;
- w przypadku pięciu rodzin pracownik socjalny nie wnioskował o przydzielenie wsparcia asystenta rodziny, mimo iż wywiad środowiskowy przeprowadzony w tych rodzinach wskazywał, iż były to wieloprotblemowe rodziny z trudnościami w wypełnianiu obowiązków opiekuńczo-wychowawczych (w jednej z nich dodatkowo rozpoczęto procedurę „Niebieskiej Karty”). Dyrektor MOPS wyjaśniła: *ze względu na ograniczoną ilość etatów asystenta rodziny, MOPS nie jest w stanie objąć takim wsparciem wszystkich potrzebujących rodzin. Wsparciem asystenta rodziny nie objęto rodziny Anny N., ponieważ rodzinie dano szansę poprawy swojej sytuacji. Rodzina Anny A. nie została objęta wsparciem asystenta rodziny, ponieważ była objęta nadzorem kuratora zawodowego, który informował pracownika socjalnego, iż rodzina funkcjonuje prawidłowo. Sytuacja rodziny Anny B. była na bieżąco monitorowana przez pracownika socjalnego i w ocenie pracownika nie było konieczności wnioskowania o wsparcie asystenta rodziny. Obecnie matka dzieci powróciła do picia alkoholu, dzieci przebywają w pieczy zastępczej. Rodzina Olgi S. korzystała z pomocy finansowej i rzeczowej MOPS nieregularnie w latach 2011-2013 (...). Początkowo należycie wykonywała obowiązki rodzicielskie. Sytuacja zmieniła się w kwietniu 2013 (...). Rodzina Andrzeja R. nie korzystała i nie korzysta ze wsparcia asystenta rodziny. Do stycznia 2013 roku sytuację w rodzinie monitorował pracownik socjalny (...) z rejonu opiekuńczego Nr 4, która od stycznia 2014 rozpoczęła pracę w rejonie opiekuńczym Nr 3. Rodzinę w lutym 2013 przejął inny pracownik socjalny (...) z rejonu opiekuńczego Nr 4, wówczas dzieci z tej rodziny były już umieszczone w pieczy zastępczej;*
- pracownicy socjalni nie wnioskowali o objęcie rodzin pomocą ze strony rodzin wspierających. W przypadku czterech rodzin pracownik socjalny i asystent rodziny zdiagnozowali problemy dotyczące nieumiejętności organizacji czasu rodziny, nieracjonalnego gospodarowania posiadanymi środkami;
- pięć rodzin z badanej próby korzystało ze świadczeń z pomocy społecznej 10 i więcej lat, 14 rodzin pozostawało pod opieką Ośrodka od roku do pięciu lat, jedna rodzina nie korzystała ze świadczeń;
- wszystkie rodziny uzyskały w badanym okresie wnioskowaną przez nie pomoc, zgodnie z ustawą o pomocy społecznej. Świadczenia udzielane były osobom spełniającym wymogi wynikające z ww. ustawy, zaś decyzje administracyjne przyznające pomoc wydawane były zgodnie z przepisami Kodeksu postępowania administracyjnego. Dwie rodziny otrzymywały zasiłek stały, 19 rodzin (95% badanej grupy) – zasiłki okresowe, dziewięć rodzin zasiłki celowe (najczęściej przeznaczone na opał, żywność, leki i odzież), 12 korzystało z pomocy w zakresie dożywiania. Wszystkie rodziny otrzymały pomoc w zakresie pracy socjalnej, ponadto siedem rodzin skorzystało z poradnictwa specjalistycznego i interwencji kryzysowej (w tym dwie rodziny uzyskały schronienie lub posiłek);

- z żadną z badanych rodzin nie prowadzono pracy socjalnej w oparciu o kontrakt socjalny, o którym mowa w art. 108 ust.1 ustawy o pomocy społecznej, w okresie przed odebraniem dzieci z rodziny;
- wysokość zasiłków okresowych, udzielanych przez MOPS odpowiadała we wszystkich badanych przypadkach minimalnej kwocie, przewidzianej w art. 38 ust. 3 ustawy o pomocy społecznej, który stanowi, że *kwota zasiłku okresowego ustalona zgodnie z ust. 2 nie może być niższa niż 50% różnicy między kryterium dochodowym osoby samotnie gospodarującej a dochodem tej osoby; kryterium dochodowym rodziny a dochodem tej rodziny*. Potrzeby wszystkich rodzin wychowujących małoletnie dzieci były w tym zakresie wyższe. Dyrektor Ośrodka wyjaśniła: *nie występowano o zwiększenie środków, ponieważ gmina od kilku lat znajduje się w trudnej sytuacji finansowej, w związku z czym przedstawiane przez MOPS projekty budżetu ulegały zmniejszeniu w trakcie jego realizacji przez władze gminy. Także zasiłki celowe wypłacane są w kwotach, które częściowo zaspokajają zgłaszane przez klientów ich potrzeby;*
- w większości rodzin (90%) rodzice pozostawali bez pracy. Tylko w dwóch rodzinach rodzice mieli stałe zatrudnienie, w przypadku dziewięciu – rodzice byli zarejestrowani w PUP jako bezrobotni bez prawa do zasiłku, w dwóch rodzinach rodzice zostali skreśleni z ewidencji bezrobotnych z powodu zaniedbania zgłoszenia się na wezwanie PUP. Pracownicy socjalni i asystenci MOPS motywowali badane rodziny do poszukiwania pracy (także dorywczej). W przypadku sześciu rodzin (30%) zostały podjęte zaproponowane przez MOPS działania aktywizujące i podwyższające kwalifikacje zawodowe, w ramach projektu „Nowe szanse w MOPS”. W przypadku jednej z rodzin Dyrektor MOPS podjęła decyzję o odmowie przyznania rodzicowi zasiłku okresowego z powodu bezrobocia, stosownie do postanowień art. 11 ust. 2 ustawy o pomocy społecznej, jako konsekwencję porzucenia pracy, wykonywanej w ramach prac społeczno-użytecznych.

(dowód: akta kontroli str. 30-35, 319-436, 469-496, 518, 565, 720-729)

Analizie poddano również sytuację rodziny małżonków K., w stosunku do której Rzecznik Praw Dziecka wystąpił o wyjaśnienia, w związku z podejrzeniem niewłaściwego sposobu sprawowania opieki przez ww. rodzinę nad małoletnimi dziećmi. Rodzinie przydzielono wsparcie asystenta rodziny w marcu 2013 r. Pracę z rodziną prowadzono w oparciu o kontrakt socjalny, zawarty na okres od października 2013 r. do kwietnia 2014 r., a następnie od listopada 2014 r. W rodzinie tej nie przeprowadzono wywiadu środowiskowego, a działania asystenta rodziny i pracownika socjalnego były skierowane głównie na poprawę funkcjonowania rodziców i starszego dziecka, uczęszczającego do szkoły. W grudniu 2013 r. doszło do zaniedbań zdrowotnych u młodszego dziecka rodziny K., które skutkowały koniecznością interwencji szpitalnej w okresie grudzień 2013 r. – styczeń 2014 r.

(dowód: akta kontroli str.571-595)

W badanym okresie odebrano 20 dzieci z 16 rodzin, które nie były objęte opieką MOPS, z czego 10 rodzin (z których odebrano 12 dzieci) nie zostało właściwie zdiagnozowanych przez MOPS jako rodziny problemowe. Spośród tych rodzin tylko w jednej podjęto próbę pomocy w realizacji zadań opiekuńczo-wychowawczych rodziny, wnioskując o przydzielenie wsparcia asystenta rodziny. Rodzina ta jednak nie wyraziła zgody na współpracę z asystentem, a Ośrodek nie wykorzystał możliwości do zobowiązania rodziców do takiej współpracy, zgodnie z art. 109 § 1, 2 i 4 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹⁴. Dyrektor MOPS wyjaśniła – *w badanym okresie MOPS nie wnioskował do sądu, by sąd zobowiązał daną rodzinę do współpracy z asystentem rodziny. MOPS występował do sądu o wgląd w sytuację rodziny w przypadkach, gdzie było to niezbędne i konieczne*.

Analiza uzasadnień zawartych w postanowieniach sądu opiekuńczego w odniesieniu do dziesięciu rodzin problemowych, z których odebrano 12 dzieci (19% ogółu odebranych dzieci), wskazuje, że przyczyną odebrania dzieci było zaniedbywanie przez rodziców obowiązków opiekuńczo-wychowawczych na skutek nadużywania alkoholu, nieodpowiedzialności czy konfliktów w rodzinie.

¹⁴ Dz. U. z 2012 r., poz. 788 ze zm.

(dowód: akta kontroli str.497-517, 727)

Ustalone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie stwierdzono następujące nieprawidłowości:

1. Dyrektor Ośrodka przydzieliła asystenta rodziny rodzinie małżonków K. bez przeprowadzenia wywiadu środowiskowego i analizy sytuacji rodziny, które zgodnie z art. 11 ust. 1 i 2 ustawy o wspieraniu rodziny są wymagane w sytuacji, jeżeli ośrodek pomocy społecznej poweźmie informację o rodzinie przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Stosownie do art. 11 ust. 3 ww. ustawy, jeżeli z analizy dokonanej po sporządzeniu wywiadu środowiskowego wynika konieczność przydzielenia rodzinie asystenta rodziny, pracownik socjalny występuje do kierownika ośrodka pomocy społecznej z wnioskiem o jego przydzielenie. W wyniku nieprzeprowadzenia wywiadu środowiskowego i analizy mogło dojść do nieprawidłowej diagnozy sytuacji rodziny, co z kolei mogło przyczynić się do zaniedbań w zakresie zapewnienia opieki zdrowotnej w stosunku do młodszego syna rodziny K. Dyrektor Ośrodka wyjaśniła: *mimo iż nastąpiło uchybienie formalne w postaci braku wywiadu środowiskowego, rodzina nie pozostała bez pomocy (...) praca asystenta rodziny i pracownika socjalnego na rzecz rodziny K. przebiegała poprawnie, ani asystent rodziny, ani pracownik socjalny nie byli w stanie przewidzieć powikłań chorobowych u dziecka w rodzinie K.*

(dowód: akta kontroli str.571-595, 726)

2. Pracownicy socjalni MOPS w żadnej z badanych 20 rodzin, w których odebrano dzieci, nie wykorzystywali kontraktu socjalnego, o którym mowa art. 108 ust. 1 ustawy o pomocy społecznej, jako narzędzia wzmacniającego aktywność i samodzielność życiową, zawodową lub służącego przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu. Tym samym nie wykorzystywano możliwości oddziaływania na rodziny, które w sytuacji odmowy zawarcia kontraktu socjalnego lub niedotrzymywania jego postanowień mogłyby utracić możliwość uzyskania świadczeń pieniężnych na podstawie art. 11 ust. 2 ustawy o pomocy społecznej. Dyrektor Ośrodka wyjaśniła: *o konieczności sporządzania kontraktu socjalnego, zwłaszcza z rodzinami problemowymi, od kilku lat wielokrotnie przypominał pracownikom socjalnym zarówno dyrektor MOPS, jak i kierownik Działu Pomocy Środowiskowej. Wielu, zwłaszcza wieloletnich, pracowników socjalnych z pewną obawą podchodzi do nowych form pracy, stąd niedostateczne wykorzystanie tego narzędzia pracy socjalnej. Jednak sytuacja ulega poprawie i w 2014 roku znacznie wzrosła liczba sporządzonych kontraktów.*

(dowód: akta kontroli str. 394-399, 729)

3. Ośrodek nie dostrzegał potrzeby wspierania rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, poprzez objęcie ich pomocą rodzin wspierających, na podstawie art. 9 pkt 3 i art. 29 ustawy o wspieraniu rodziny. W szczególności Dyrektor MOPS nie czyniła starań, aby ustanowić rodzinę wspierającą w trybie art. 30 ust. 2 i art. 31 ust. 1 ustawy dla czterech rodzin spośród 20 objętych badaniem, w których pracownicy socjalni i asystenci rodziny zdiagnozowali problemy w sprawowaniu funkcji opiekuńczo-wychowawczej, polegające na nieumiejętności organizacji czasu rodziny lub nieracjonalnym gospodarowaniu posiadanymi środkami. Rodzina wspierająca, ustanowiona zgodnie z art. 29 ustawy o wspieraniu rodziny, ma za zadanie między innymi udzielać pomocy rodzinom problemowym w prowadzeniu gospodarstwa domowego, kształtowaniu i wypełnianiu podstawowych ról społecznych. Dyrektor MOPS wyjaśniła: *pracownicy socjalni realizując zadania określone przepisami prawa, samodzielnie opracowują diagnozę sytuacji rodziny, wspólnie z rodziną określają jej potrzeby i na tej podstawie wnioskuje różne formy pomocy, (...) mogą rekomendować ustanowienie rodziny wspierającej. Brak zgłoszeń ze strony pracowników socjalnych o ustanowienie rodziny wspierającej wynikał z ich oceny własnej, iż takiej bezwzględnej konieczności nie było.*

Zdaniem NIK powyższe wyjaśnienia jak również fakt, że w badanym okresie nie powołano ani jednej rodziny wspierającej świadczą, iż w MOPS nie korzystano z tego instrumentu, a co za tym idzie nie wykorzystywano wszystkich możliwości wspierania rodziny dostępnych w oparciu o przepisy ustawy o wspieraniu rodziny.

(dowód: akta kontroli str. 394-399, 724)

Uwagi dotyczące
badanej działalności

NIK zauważa, że w latach 2012-2014 pracownicy socjalni MOPS nie wnioskowali o objęcie wsparciem asystenta rodziny wszystkich wieloproblemowych rodzin, które były zagrożone odebraniem dzieci. Tylko w przypadku 10 rodzin z 46, z których odebrano dzieci wnioskowano o wsparcie asystenta. Zatrudnienie niedostatecznej liczby asystentów podawane jako wyjaśnienie takiej sytuacji czy objęcie nadzorem kuratora sądowego rodziny, nie powinno być podstawą do zaniechania przez Ośrodek działań profilaktycznych.

NIK zwraca także uwagę na potrzebę utworzenia placówek wsparcia dziennego, o jakich mowa m.in. w art. 9 pkt 2, art. 18 ust. 1 i 2 oraz art. 24 ustawy o wspieraniu rodziny i wykorzystywania ich jako środowiskowych form wspierania rodziny. Umożliwienie korzystania rodzinom z pomocy oferowanej w takich placówkach mogłoby wpłynąć na poprawę skuteczności udzielanej pomocy w sytuacji zagrożenia odebrania dzieci rodzicom. Z tego względu uzasadnione jest kontynuowanie działań Ośrodka w celu utworzenia tego rodzaju placówek.

Ocena cząstkowa

W latach 2012-2014 MOPS udzielał prawidłowo pomocy określonej w art. 36 pkt 1 i 2 ustawy o pomocy społecznej wszystkim rodzinom problemowym, które o taką pomoc wnioskowały. Jednak wysokość i rodzaj udzielanej pomocy nie była w pełni adekwatna do zdiagnozowanych czy zgłaszanych potrzeb, a MOPS nie czynił w badanym okresie starań by uzyskać środki pozwalające na podwyższenie wypłacanych świadczeń. Ośrodek podejmował działania w celu poprawy sytuacji materialnej rodzin poprzez umożliwienie aktywizacji zawodowej rodziców. Ośrodek nie zawsze skutecznie realizował pomoc wszystkim potrzebującym rodzinom w wypełnianiu przez nie funkcji opiekuńczo-wychowawczej. Główną barierą skuteczności stanowiły trudności w prawidłowym i terminowym zdiagnozowaniu potrzeb. Nie przeprowadzono wywiadu środowiskowego w sytuacji, gdy Ośrodek uzyskał informację o podejrzeniu niewłaściwego wypełniania przez rodziny funkcji opiekuńczo-wychowawczej, co było niezgodnie z wymogami art. 11 ust. 1 ustawy o wspieraniu rodziny i mogło przyczynić się do nieudzielenia rodzinie adekwatnej pomocy. Pracownicy socjalni nie wykorzystywali możliwości wnioskowania o przydzielenie rodzinom wsparcia asystenta we wszystkich sytuacjach, gdy wywiad środowiskowy lub wszczęta procedura „Niebieskiej Karty” wskazywały, iż były przesłanki do objęcia taką pomocą. Nie wnioskowano o ustanowienie rodzin wspierających dla rodzin przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze, mimo że w przypadku czterech rodzin pracownik socjalny i asystent rodziny zdiagnozowali problemy, które ww. wsparcie mogłoby pomóc przezwyciężyć. Na obniżenie skuteczności udzielonej pomocy mogło wpłynąć zaniechanie wykorzystania innej formy pracy z rodziną – nie wykorzystywano możliwości zawarcia z rodzinami kontraktu socjalnego. Ponadto nie umożliwiono ww. rodzinom korzystania pomocy udzielanej w placówkach wsparcia dziennego.

3. Monitorowanie efektów udzielanej pomocy

Opis stanu
faktycznego

Na podstawie badania sytuacji 20 rodzin, z których w latach 2012-2014 odebrano dzieci i umieszczono je w pieczy zastępczej, stwierdzono, że Ośrodek podejmował następujące działania w celu monitorowania efektów udzielanej pomocy:

- asystenci rodziny monitorowali sytuację sześciu rodzin, z których odebrano dzieci i umieszczono w pieczy zastępczej, w tym pięciu, które były poprzednio objęte wsparciem asystenta rodziny i jedną nową rodzinę (30% badanych). Podejmowano działania mające na celu przywrócenie dzieci do rodziny lub uzyskanie umiejętności prawidłowego wypełniania funkcji rodzicielskich i przygotowanie rodzin do powrotu dzieci;
- z 19 rodzin korzystających ze świadczeń z opieki społecznej przed odebraniem dzieci, 15 rodzin nadal z nich korzystało, po odebraniu dzieci (79%);
- w przypadku trzech rodzin (15%) zawarto kontrakt socjalny po powrocie dzieci do rodziny biologicznej. W dwóch z trzech kontraktów stwierdzono uchybienie formalne, polegające na nieokreśleniu czasu na jaki zostały zawarte, a dodatkowo jeden z nich nie zawierał podpisu pracownika socjalnego, sporządzającego kontrakt. Kierownik Działu

Pomocy wyjaśniła, iż daty obowiązywania kontraktu określono ustnie, natomiast brak podpisu pracownika socjalnego wynikał z przeoczenia;

- Ośrodek współpracował z innymi instytucjami w zakresie oceny sytuacji rodzin, do których wróciły dzieci, występując o opinie o funkcjonowaniu rodziny do placówek oświatowych oraz kuratorów sądowych;
- w przypadku sześciu rodzin osiągnięto efekty pozwalające na powrót dzieci do rodziców biologicznych (30%).

(dowód: akta kontroli str. 291-298, 314-315, 367-393, 437, 519,734)

Ośrodek składał sprawozdania półroczne związane z realizacją przez gminę Skarżysko-Kamienna zadań z zakresu ustawy o wspieraniu rodziny, zgodne ze wzorem stanowiącym załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 4 grudnia 2012 r. w sprawie sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej¹⁵. Ośrodek złożył ww. sprawozdania w następujących terminach: 17 stycznia 2013 r. (za II półrocze 2012 r.), 7 sierpnia 2013 r. i 14 stycznia 2014 r. (sprawozdania odpowiednio za I i II półrocze 2013 r.), 8 lipca 2014 r. i 5 stycznia 2015 r. (sprawozdanie za I i II półrocze 2014 roku).

Sprawozdania te zawierały tylko dane informujące o udzieleniu przez gminę Skarżysko-Kamienna wsparcia rodzinom poprzez działania asystentów rodzin, gdyż nie ustanowiono na terenie Gminy rodzin wspierających i nie prowadzono placówek wsparcia dziennego.

(dowód: akta kontroli str. 703-711, 791-792)

Na podstawie anonimowych ankiet, wypełnionych przez 21 pracowników socjalnych Ośrodka, można stwierdzić, że żaden z ankietowanych nie ocenił negatywnie skuteczności pomocy społecznej w zapobieganiu trudnym sytuacjom życiowym w rodzinach. Większość pracowników (71%) stwierdziło, że pomoc udzielana przez Gminę nie pozwalała na poprawę warunków mieszkaniowych rodzinom zagrożonym utratą dzieci, a połowa respondentów uznała, że świadczenia pieniężne udzielane przez Ośrodek nie pozwalały na zaspokojenie podstawowych potrzeb nawet w minimalnym zakresie, przy czym przydatność pomocy w formie dożywiania uznali prawie wszyscy respondenci (90%). W opinii znaczącej większości ankietowanych, właściwa diagnoza rodziny dysfunkcyjnej (rozpoznawanie potrzeb w zakresie pomocy społecznej i wsparcia rodziny) była najważniejszym i jednocześnie bardzo trudnym zadaniem dla pracownika socjalnego. Wskazywano także duże znaczenie działań związanych ze świadczeniem pomocy socjalnej oraz podejmowaniem interwencji w sytuacjach kryzysowych (to ostatnie działanie zostało przez pracowników określone także jako najtrudniejsze). Niewielkie znaczenie w osiągnięciu celu pracy z takimi rodzinami nadawano współdziałaniu ze środowiskiem rodzinnym i udzielaniu pomocy rodzicom w znalezieniu pracy. Większość ankietowanych pracowników socjalnych (85%) uznała, że zasoby kadrowe, lokalowe i finansowe Ośrodka nie pozwalały na skuteczną realizację zadań związanych z udzielaniem pomocy rodzinom zagrożonym odebraniem dzieci, zwracając uwagę na nadmierne obciążenie pracą pracowników socjalnych.

Oceniając determinację i motywację rodziców z rodzin dysfunkcyjnych do stworzenia odpowiednich warunków wychowywania dzieci, tylko 33% ankietowanych uznało, że obawa przed odebraniem dzieci może stanowić dla tych rodzin motywację do dokonania pozytywnej zmiany, a większość ankietowanych (67%) wskazała, że niewielka część bezrobotnych rodziców z tych rodzin jest gotowa i chętna do podjęcia pracy czy szkolenia i tylko niektórzy rodzice podejmują działania, by poprawić warunki mieszkaniowe, porzucić picie alkoholu, poprawić relacje rodzinne – ze względu na dobro małoletnich dzieci.

Ponad połowa ankietowanych pracowników socjalnych niechętnie stosowała kontrakt socjalny jako narzędzie pomocne w rozwiązywaniu trudnej sytuacji życiowej rodzin z małoletnimi dziećmi, wskazując jako najtrudniejsze jego elementy – opracowanie planu działania i celów do realizacji (57%) oraz zdiagnozowanie problemu (38%).

Oceniając współpracę w innymi organizacjami/instytucjami w ramach pomocy rodzinom pracownicy socjalni najwyżej ocenili współpracę z asystentami rodziny (62% ocen pozytywnych), urzędem pracy, innymi pracownikami socjalnymi, kuratorami sądowymi, PCPR i innymi ośrodkami pomocy społecznej (średnio 40% ocen pozytywnych). Natomiast

¹⁵ Dz. U. z 2012 r., poz.1371.

słabą współpracę lub jej brak ankietowani wskazali w odniesieniu do zakładów opieki zdrowotnej (70% ocen negatywnych), komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, placówek oświatowych oraz organizacji pozarządowych (średnio 40% ocen negatywnych). Ponadto, w opinii pracowników poprawa efektywności (skuteczności) pracy socjalnej z rodzinami zagrożonymi odebraniem dzieci byłaby możliwa dzięki uruchomieniu w Gminie specjalistycznych ośrodków wsparcia dziennego. Nie bez znaczenia ich zdaniem była sytuacja społeczno-ekonomiczna Gminy wynikająca z wysokiego bezrobocia.

(dowód: akta kontroli str. 637-702)

Ustalone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie stwierdzono nieprawidłowości polegające na nieterminowym złożeniu jednego z pięciu sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania zadań z zakresu wspierania rodziny oraz na nierzetelnym sporządzeniu jednego z nich. Sprawozdanie za okres od 1 stycznia do 30 czerwca 2013 r. Ośrodek złożył 7 sierpnia 2013 r. tj. siedem dni po terminie wyznaczonym § 3 ust. 1 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 4 grudnia 2012 r. w sprawie sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej.

Ponadto w sprawozdaniu złożonym za okres od 1 lipca do 31 grudnia 2013 r. błędnie podano, iż nie było w tym okresie rodzin, z którymi asystent zakończył współpracę, mimo że zakończono współpracę z dwiema rodzinami (z rodziną R. ze względu na osiągnięcie celów i z rodziną P. ze względu na brak efektów). Jak wyjaśniła odpowiedzialna za ww. nieprawidłowości kierownik Działu Pomocy opóźnienia w złożeniu jednego sprawozdania oraz pomyłka w drugim sprawozdaniu wynikały z przeoczenia.

(dowód: akta kontroli str. 705-706, 736-737, 791-792)

Ocena cząstkowa

Ośrodek monitorował efekty udzielanej pomocy w rodzinach przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, poprzez utrzymywanie wsparcia asystenta rodziny i pracownika socjalnego, podjęcie pracy z rodzinami w oparciu o kontrakt socjalny oraz współpracę z instytucjami powołanymi do pomocy rodzinie, osiągając przywrócenie dzieci do rodziny lub uzyskanie umiejętności prawidłowego wypełniania funkcji rodzicielskich i przygotowanie rodzin do powrotu dzieci. W przypadku sześciu badanych rodzin (będących pod opieką asystenta lub pracownika socjalnego) osiągnięto poprawę w realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczej, pozwalającą na powrót dzieci do rodziców biologicznych. W badanym okresie Ośrodek nierzetelnie sporządził jedno z pięciu sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania zadań z zakresu wspierania rodziny oraz nieterminowo złożył jedno takie sprawozdanie.

IV. Wnioski

Przedstawiając powyższe oceny i uwagi wynikające z ustaleń kontroli, Najwyższa Izba Kontroli, na podstawie art. 53 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli¹⁶, wnosi o:

1. Uwzględnienie w procedurach kontroli zarządczej ryzyka związanego z umieszczeniem dziecka poza rodziną w sytuacji niedopełnienia przez MOPS wszystkich obowiązków wynikających z pracy socjalnej i wsparcia rodziny.
2. Podjęcie działań mających na celu identyfikowanie wszystkich rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych z terenu działania MOPS.
3. Sporządzanie, zgodnie z art. 11 ust. 1-3 ustawy o wspieraniu rodziny, wywiadu środowiskowego i analizy sytuacji rodziny w sytuacjach, gdy Ośrodek uzyska informację o zagrożeniu niewłaściwego wypełniania przez rodziny funkcji opiekuńczo-wychowawczej.
4. Korzystanie w szerszym zakresie z kontraktów socjalnych w procesie udzielania wsparcia rodzinom przeżywającym problemy w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych oraz podjęcie działań w celu zapewnienia pomocy rodzicom poprzez działanie rodzin wspierających.

¹⁶ Dz. U. z 2012 r., poz.82 ze zm.

V. Pozostałe informacje i pouczenia

Wystąpienie pokontrolne zostało sporządzone w dwóch egzemplarzach; jeden dla kierownika jednostki kontrolowanej, drugi do akt kontroli.

Prawo zgłoszenia
zastrzeżeń

Zgodnie z art. 54 ustawy o ustawy z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli, kierownikowi jednostki kontrolowanej przysługuje prawo zgłoszenia na piśmie umotywowanych zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, w terminie 21 dni od dnia jego przekazania. Zastrzeżenia zgłasza się do dyrektora Delegatury NIK w Kielcach.

Obowiązek
poinformowania
NIK o sposobie
wykorzystania uwag
i wykonania
wniosków

Zgodnie z art. 62 ustawy o NIK proszę o poinformowanie Najwyższej Izby Kontroli, w terminie 21 dni od otrzymania wystąpienia pokontrolnego, o sposobie realizacji wniosków i wykorzystania uwag oraz o podjętych działaniach lub przyczynach niepodjęcia tych działań.

W przypadku wniesienia zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, termin przedstawienia informacji liczy się od dnia otrzymania uchwały o oddaleniu zastrzeżeń w całości lub zmienionego wystąpienia pokontrolnego.

Kielce, dnia 10 marca 2015 r.

Kontroler
Violetta Nowak
Specjalista kp.

Dyrektor
Delegatury Najwyższej Izby Kontroli
w Kielcach
Grzegorz Walendzik

.....
podpis

.....
Podpis